

Begin september werd in Amsterdam het 'Metaphor Festival' gehouden. Het ging over vragen als: Welke rol spelen metaforen in de politiek? Wat voor effect hebben ze op ons handelen? En welke metaforen bepalen de discussie?

ERIK VAN DER SPEK

De Poolse hond en de gouden stoel

Metaforen aan de macht in Amsterdam

Metaforen worden steeds belangrijker in het publieke debat. Jaap de Jong zette beeldspraak met stip op één in zijn debattips voor de Algemene Beschouwingen (*Onze Taal* september): “De prins onder de stijlmiddelen is de goedgeplaatste beeldspraak.” Op sommige terreinen bepaalt beeldspraak zelfs het debat, bijvoorbeeld over vluchtelingen en asielzoekers. Denk daarbij niet alleen aan de ‘tsunami’ van Geert Wilders, maar ook bijvoorbeeld aan het ‘waterbedeffect’: als je op één plaats drukt (bijvoorbeeld door de Griekenlandroute te blokkeren), komt het waterbed op een andere plaats omhoog (bijvoorbeeld in Italië).

Ook in de academische wereld is de belangstelling voor metaforen in de afgelopen decennia sterk toegenomen. Wie begin september in Amsterdam was, kon Taiwanese, Russische en Noorse bezoekers door de stad zien lopen met vrolijke blauw-gele tassen met daarop het logo van het ‘Metaphor Festival’. Zo’n honderd onderzoekers en studenten kwamen drie dagen bij elkaar om de laatste inzichten op het gebied van metaforenonderzoek uit te wisselen. De onderwerpen liepen uiteen van metaforen in Chine-

se bieradvertenties tot conceptuele metaforen in dansvoorstellingen.

Gastheer van het festival was het Metaphor Lab, een samenwerkingsverband tussen de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit, onder leiding van professor Gerard Steen. “Dit is het eerste jaar dat het Metaphor Festival in Amsterdam wordt gehouden”, vertelt hij. “Het leuke is dat veel deelnemers PhD- of zelfs masterstudenten zijn; het is dus heel laagdrempelig. We zien ook steeds meer deelnemers uit andere landen, bijvoorbeeld uit Oost-Europa, Rusland en Turkije.”

Varkens

Tijdens het festival blijkt dat niet alleen wij gewend zijn aan stevige taal in ons parlement. De Poolse Ewa Gierón-Czepczor liet in haar presentatie ‘Dieren en boerderijleven als bronnen voor metaforen in de Poolse politieke verslaggeving’ zien hoe politici en journalisten elkaar uitmaken voor hond, varken, insect en mest – om maar een paar voorbeelden te noemen: “Ze is Kaczyński’s hond. [Kaczyński is oud-premier van Polen – EvdS] Hij laat haar van de ketting en ze gromt, blaft en bijt. Dan zegt de presi-

dent ‘zit’ en ‘in je mand’. En zij laat haar oren hangen en gehoorzaamt zijn bevelen.”

De Poolse honden en varkens zijn voorbeelden van de conceptuele metafoer ‘Politici zijn beesten.’ Het begrip ‘conceptuele metafoer’ is afkomstig uit het boek *Metaphors We Live By* (1980) van Lakoff en Johnson (in het Nederlands vertaald als *Leven in metaforen*). Lakoff en Johnson beweren, simpel gezegd, dat metaforen geen toevallige verfraaiingen van onze taal zijn, maar dat we voor een groot deel denken in metaforen. Conceptuele metaforen, zoals ‘Argumentatie is oorlog’ of ‘Ons lichaam is een machine’, bepalen niet alleen hoe we spreken over argumentatie of ons lichaam, maar ook hoe we erover denken. Deze theorie, de Conceptual Metaphor Theory (CMT) heeft een enorme invloed gehad op het onderzoek naar metaforen.

Grachtengordel elite

De Conceptual Metaphor Theory is in de laatste vijftien jaar aangevuld met verschillende andere stromingen. Tegenwoordig kunnen grote tekstbestanden geautomatiseerd worden doorzocht; dat biedt veel mogelijkheden voor metaforenonderzoek binnen de zogeheten corpuslinguïstiek. Daarbij doen de onderzoekers minder uitspraken over de psychologische verwerking van metaforen, maar proberen ze de talige patronen achter metaforen in kaart te brengen. Een andere ontwikkeling is het onderzoek naar ‘deliberate metaphors’ van Steen zelf. Het gaat dan om metaforen die bewust geproduceerd worden met als doel een lezer of luisteraar op een andere manier naar een verschijnsel te laten kijken. Een recent voorbeeld is de uitspraak van Donald Trump junior, die het vluchtelingenprobleem terugbracht tot een bakje met ‘Skittles’, een soort M&M’s (zie de afbeelding).

De politiek is de arena waar de metaforen het meest zichtbaar zijn. En dat gebeurt in verschillende landen vaak op dezelfde manier, zoals bij metaforen over vluchtelingen. Overal worden asielzoekers vergeleken met overstromingen. Maar er zijn ook verschillen. Wat bij ons de ‘grachtengordel elite’ heet (die de instroom van vluchtelingen mogelijk maakt), wordt in Noorwegen aangeduid met ‘de tirannen van de goede bedoelingen’. Een populaire metafoer in Noorwegen is verder de ‘gouden stoel’, in zinnen als ‘We gaan geen vluchtelingen ronddragen in een gouden stoel.’ De gouden

Donald Trump junior brengt het vluchtelingenprobleem terug tot een bakje snoepjes.

Metaphor Magnet: een metaforenmachine

De ontwikkeling van computersystemen en big data maakt het niet alleen mogelijk om metaforen automatisch te herkennen in teksten, maar ook om ze automatisch te maken. Tony Veale van de Creative Language System Group heeft hiervoor samen met collega's de ‘Metaphor Magnet’ ontwikkeld. Met dit systeem kun je je eigen metaforen maken, uitbreiden en erop variëren. Vul ‘Voetbal is oorlog’ in en de Metaphor Magnet maakt tientallen variaties met behulp van zogenaamde ‘wordclouds’ (‘woordenwolken’). Dat levert varianten op als ‘Voetbal is een monster’ en ‘Voetbal is een demon.’ Het systeem stuurt zijn eigen metaforen de wereld in via Twitter, en wetenschappers gebruiken die om inzicht te krijgen in de manier waarop mensen metaforen maken.

stoel werd oorspronkelijk gebruikt om een winnaar bij het skiën door het dorp te dragen.

Een van de belangrijkste vragen tijdens het congres was: in hoeverre beïnvloeden deze metaforen ons denken en handelen? We nemen aan dat de denigrerende metaforen van Wilders ertoe leiden dat mensen negatiever denken over de islam. Maar dat is lastig te bewijzen. Amber Boeynaems (Vrije Universiteit Amsterdam) boog zich over 71 studies naar politieke metaforen en concludeerde dat zo'n effect heel moeilijk aan te tonen is.

Clean language

Metaforen kunnen een tekst aantrekkelijker maken en een debat verrijken, maar ze kunnen een discussie ook simplificeren. Onderzoekers, onder andere binnen de argumentatietheorie, kijken daarom ook hoe mensen zich tegen metaforen kunnen wapenen. Hiervoor is recent een onderzoeksprogramma van start gegaan onder de titel ‘Resistance to metaphor’. Daarbij gaat het om de vraag welke middelen deelnemers aan een debat hebben om zich te verzetten tegen een metafoer als ‘een tsunami van asielzoekers’ of ‘de oorlog tegen kanker’. Je kunt zo'n metafoer ontleden of de feitelijke onjuistheid ervan aantonen, maar je kunt ook een andere metafoer gebruiken, zoals de Stichting Vluchteling doet op haar website: “Die ‘tsunami van asielzoekers’ is niets meer dan een lichte branding in onze veilige haven.”

Sommige onderzoekers gaan nog verder. Tijdens het congres sprak psycholoog James Langley van de ‘Clean Language’-beweging. Dat is een stroming binnen de psychologie waarbij therapeuten zich volledig onthouden van beeldspraak. Dat geeft een patiënt de gelegenheid zijn eigen metaforen te ontwikkelen, die veel informatie kunnen geven over zijn ziektebeeld. Als een therapeut zelf metaforen zou gebruiken, is de kans groot dat de patiënt die overneemt. Dus als een patiënt klaagt over ‘een zware last’ die ze moet dragen, moet de therapeut niet zeggen dat ze die last best even mag neerzetten – het is aan haar om met een oplossing te komen. Soms gaat het beter zonder metaforen. <